

Ten slotte valt op dat de schrijfster kennelijk uitsluitend geïnteresseerd was in een confrontatie van De Pinto's werk met dat van tijdgenoten, en in het geheel niet met de (economisch-) historische werkelijkheid. Ze deelt bijvoorbeeld mee dat volgens De Pinto koophandel, visserij en kredietwezen de enige welvaartsbronnen van de Republiek waren (76) en dat het behoud van de Republiek afhangt van de specerijenhandel en de haringvisserij (77). Ze vindt het niet nodig de lezer er dan aan te herinneren, dat we inmiddels weten hoe belangrijk ook de gespecialiseerde Hollandse landbouw voor de welvaart van de Republiek is geweest, en dat de betekenis van de haringvisserij in de achttiende eeuw juist sterk achteruit ging. Ze vermeldt voorts bijvoorbeeld, dat volgens De Pinto staatsleningen, om diskrediet te voorkomen, nationaal moesten zijn (67). Ze wijst de lezer er dan niet op dat in de Republiek de grote schulden juist in hoofdzaak te danken waren aan gewestelijk krediet. En hoewel ze Dormans recente studie over de staatsschuld wel heeft geraadpleegd, attendeert ze er bij de vermelding van een plan van De Pinto om f 100 miljoen aan generaliteitsobligaties af te lossen (101) niet op, dat de generaliteitsschuld nooit hoger is geweest dan f65 miljoen en in de achttiende eeuw steeds verder is afgelost.

Belangrijker dan dit alles is echter dat haar proefschrift een boeiend boek is, dat door de verzorgde schrijfstijl bijzonder prettig leesbaar is. Het was bovendien een goede gedachte om het in de NEHA-reeks te publiceren. Dat bevordert het contact van economisch-historici met historici van de politieke en de ideeëngeschiedenis en dat kan alleen maar vruchtbaar zijn voor beide.

W. Fritschy

W. Otterspeer, *De wiekslag van hun geest. De Leidse universiteit in de negentiende eeuw* (Dissertatie Leiden 1992, Hollandse historische reeks XVIII; Den Haag: Stichting Hollandse historische reeks, 1992, xi + 588 blz., f99,50, ISBN 90 72627 09 1).

De negentiende- en twintigste-eeuwse geschiedenis van de Nederlandse universiteiten kent sinds kort veel belangstelling. De in 1992 gepubliceerde bundel portretten van rond de eeuwwisseling aan de Universiteit van Amsterdam verbonden hoogleraren (*Een brandpunt van geleerdheid*) en talloze andere studies vormen daarvan de vrucht. Ook de Leidse universiteit deelt in deze interesse. Dat is grotendeels het werk van de conservator van het Leidse academisch historisch museum. Willem Otterspeer, die ook in literaire kringen enige bekendheid geniet, redigeerde in de jaren 1980 twee bundels over de Leidse universitaire wetenschap (*Een universiteit herleeft*, 1984 en *Leiden Oriental Connections*, 1989), publiceerde een jubileumstudie over het Leidse Universiteits-Fonds (*Een welbestierd budget*, 1990), en schreef artikelen over onder meer de Studentenmaskerade, het enthousiasme van de Leidse professoren voor de Zuidafrikaanse Boeren, en de studentenorganisatie. Onlangs is hij gepromoveerd op een monumentaal uitgegeven, bijna zeshonderd bladzijden tellend proefschrift over de Leidse universiteit in de negentiende eeuw.

Het boek is ontsprongen aan de ambitie een integrale geschiedenis te schrijven. Aan elk van de drie belangrijkste universitaire groepen wordt dan ook uitvoerig aandacht besteed. In de eerste twee hoofdstukken staan de curatoren centraal. Otterspeer belicht er de samenstelling van het curatorium, het financieel beleid, de benoemingspolitiek, de verdeling van de colleges, en de historische van de verschillende universitaire instellingen en gebouwen. In de twee aan de hoogleraren gewijde hoofdstukken komen onder meer de wetenschappelijke bedrijvigheid, de verhouding met de curatoren en de studenten, de praktijk van het onderwijs, de politieke en religieuze opvattingen, en de onderlinge omgangsvormen aan bod. In de laatste twee hoofdstuk-

ken vormen de studenten de belangrijkste protagonisten. Behalve een analyse van het formele kader waarbinnen de studie zich voltrok, bevatten zij een beschrijving van de organisatie van het Leidse studentencorps, de studentenrituelen en maskerades, de sociëteit Minerva en het 'dagelijks leven' van de studenten.

De basisstructuur van deze hoofdstukken is een telkens terugkerende, drieledige periodisering. De eerste periode, 1815-1845, opent met het organiek besluit dat de Leidse hogeschool een voorrang 'in subsidiën en tractementen' op de Groningse en Utrechtse universiteiten verleende. De veelal uit de adel afkomstige curatoren voerden in deze jaren een politiek van het midden, maar trachtten tevens jong talent voor het Bataafs Athene te behouden. De universitaire verzamelingen verschilden niet wezenlijk van de oude rariteitenkabinetten, de wetenschap was er één van gemoedelijkheid en erudiet vermaak, de studenten wisten zich verenigd door een *esprit de corps*. In de periode 1845-1875 werd het Leidse universitaire leven op een heel andere leest geschoeid. Het overwegend conservatieve curatorium, dat de benoemingsmacht steeds meer met andere instanties diende te delen, koos voor een voorzichtiger beleid. De voor de universitaire collecties verantwoordelijke directeuren en de professoren beleden een strak empirisme en positivisme. De vriendenclub van de studenten werd een belangenorganisatie. De hoger onderwijswet van 1876 opende een nieuwe, door Otterspeer tot 1905 doorgetrokken fase in de geschiedenis van de Leidse universiteit. De curatoren, wier autonomie steeds meer werd uitgehold, werden geconfronteerd met een verregaande verkaveling van onderwijs en onderzoek. De universitaire infrastructuur kende een enorme groei. In de faculteiten bleef het positivistische credo overheersen, maar werden ook andere geluiden gehoord: wetenschap en waarden raakten verweven. De eenheid die voor 1875 het studentencorps had gekenmerkt, werd verbroken. Zo omsloten jaren van spanning en verdeeldheid (1815-1845 en 1875-1905) jaren van rust en consensus (1845-1875). Maar tegelijkertijd, zo concludeert de auteur, ging het verstoorde evenwicht samen met grote bloei, de inkeer daarentegen met louter bestendinging.

De wiekslag van hun geest is een met verve geschreven boek. Het mist de spankracht van een koele synthese, maar bezit de aantrekkelijkheid die gulzige, door verzameldrift en weetgierigheid gedreven auteurs aan hun werk weten te geven. Otterspeer verstaat de kunst pregnante typeringen en veelzeggende details uit de bronnen bijeen te lezen. Zijn studie bevat prachtig getekende portretten van curatoren en professoren die wél beschouwd allemaal zonderlingen waren. De karakterbeschrijving van de graecus C. G. Cobet vormt er slechts één voorbeeld van (241-242). Tegelijkertijd biedt het boek een rijkdom aan fraaie anekdotes en interessante bijzonderheden. De machinerie die de jonge Thorbecke in de jaren 1820 in gang zette om een professoraat te bemachtigen (49-51), de 'onbedwingbare behoefte' van de negentiende-eeuwse student een hond te bezitten (509-510), de populariteit van Heine in de jaren 1860 (529)..., het wordt allemaal met even veel enthousiasme verteld. Dat enthousiasme verzandt wel eens in opsommingen en herhalingen. Dat Thorbecke curator H. Collot d'Escury als een 'uilskuiken' beschouwde, dat R. P. A. Dozy tot ongenoege van de curatoren in het Nederlands oereerde, dat de jurist J. E. Goudsmit het Romeins recht beoefende, niet omdat het Romeins maar omdat het recht was: de lezer moet de blijdschap van de auteur om deze vondsten bekopen met de dubbele lectuur ervan (296 en 306, 235 en 337, 229 en 465-466). Het maakt de lezing van het boek soms vermoeiend. Maar tegelijkertijd bezit deze volheid een eigen charme: zij geeft het verleden dichtheid, laat stemmen en tegenstemmen horen, toont hoe het oude bleef voortleven terwijl het nieuwe zegevierde.

Otterspeer is er bovendien in geslaagd zijn verlangen naar een integrale geschiedenis gestalte te geven. De Leidse universiteit bestaat in zijn boek niet alleen uit een papieren wetenschap, maar ook uit collegezalen, stijve thee, genootschapstijgers, (schijn)duels en bordeelbezoek. Aan deze breedheid van thematiek beantwoordt een haast schaamteloos methodologisch eclecticis-

me. Grafieken en statistieken (over het professoreninkomen en de herkomst van de studenten) worden afgewisseld met impressionistische beelden (van onder meer het maatschappelijk verkeer van de hoogleraren en de verhouding tussen de 'spoelhonden' en de 'ploerten'). Een zelfde liberaliteit kenmerkt keuze en gebruik van het bronnenmateriaal: necrologieën, jaarboeken, oraties, romans en studentenalmanakken worden aangevuld met kasboekjes, boedelbeschrijvingen, bestuurlijke stukken en politierapporten. Elke vorm van rigiditeit lijkt de auteur vreemd. Daardoor mist *De wiekslag van hun geest* rustpunten. Maar daardoor ook vormt het boek een getrouwe afspiegeling van de onbevangenheid van de promotus ten aanzien van zijn onderwerp. Die onbevangenheid uit zich in een grote gevoeligheid voor de 'exotische' facetten van de negentiende-eeuwse Leidse universiteit, in sympathie en ironische afstandelijkheid. De loden ernst van de oude, in officieel parelgrijs gehulde gedenkboeken is dit proefschrift geheel vreemd.

J. Tollebeek

A. Vroon, *Carel Willem Pape 1788-1872. Een Brabants predikant en kerkbestuurder* (Dissertatie VU Amsterdam 1992, Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland LXXXIX; Tilburg: Stichting zuidelijk historisch contact, 1992, lviii +351 blz., f65,-, ISBN 90 70641 41 0).

Dit boek over de hervormde predikant C. W. Pape kent twee hoofdthema's: de positie van protestanten in het katholieke Noord-Brabant en het behoud van eenheid in de Nederlandse hervormde kerk. In Pape's denken waren beide ook verbonden: een groot deel van zijn werk besteedde hij aan de bestrijding van het door hem verfoeide ultramontanisme en 'romanisme'. In vier hoofdstukken schetst Vroon leven en werken van Pape. Het eerste hoofdstuk bevat een levensschets waarin Pape's supra-naturalistische opvattingen en zijn predikantschap in Heusden (1815-1851) veel aandacht krijgen. Pape wordt als een Brabants predikant getypeerd, geboren in Breda en in denken en voelen met deze provincie verbonden. Het tweede hoofdstuk gaat in op Pape's werk als kerkbestuurder: in de classis, in het provinciaal kerkbestuur van Noord-Brabant, in de synode (voorzitter in 1851 en 1852) en in de algemene synodale commissie (1841-1847 en 1850-1852). Met veel aandacht voorde formele verhoudingen in de hervormde kerk schetst Vroon enkele kwesties waarmee Pape in zijn diverse bestuursfuncties te maken kreeg, waaronder de pogingen om in Noord-Brabant de positie van de hervormde kerk te stabiliseren. Zijn vriendschappelijke band met de secretaris-generaal van het ministerie van hervormde eredienst, J. D. Janssen, was van groot belang voor zijn carrière als bestuurder en voorzijn invloed in verschillende bestuurscolleges. Pape's kordate optreden als classicaal scriba tijdens de in het Land van Heusden en Altena zoveel aanhang vindende afscheiding, kreeg in het provinciaal kerkbestuur verdeelde reacties maar vond in Den Haag waardering.

De afscheiding komt in het derde hoofdstuk uitvoerig ter sprake. Vanaf de komst van H. P. Schölte als predikant van Genderen en Doeveren in 1833 was Pape in zijn functie als classicaal scriba nauw betrokken bij deze opwekkingsbeweging. Tot dan toe had hij welwillend gestaan tegenover rechtzinnige ideeën die onder veel hervormden in de classis Heusden leefden, maar voor alles wilde hij de eenheid in het protestantse kerkgenootschap bewaard zien. Als man van het *juste milieu* betrachtte hij tegenover Schölte aanvankelijk terughoudendheid, maar toen de in de hervormde kerk bestaande reglementen *met* voeten werden getreden bood hij felle tegenstand aan de afgescheidenen, waaronder de Scholtiaanse predikanten G. F. Gezelle Meerburg te